

нішньої і внутрішньої активності учня, в результаті чого він засвоює знання, виробляє вміння і навички, розвивається як особистість. Під час такої організації навчання у центрі уваги виявляється найважливіша функція мови – комунікативна. Розкрити комунікативну функцію мови для дитини значить навчити її планувати, висловлювати свої плани мовними засобами, передбачати можливі реакції учасника спілкування, контролювати свою мовну діяльність.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо в дослідженні структури мовної особистості учня початкової школи.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 304 с. (Алма-матер).
2. Боринштейн Е.Р. Личность: ее языковые ценностные ориентации / Е.Р. Боринштейн, А.А. Кавалеров. – Одесса, 2001. – С. 49.

3. Варзацька Л. Міжпредметна інтеграція в системі особистісно зорієнтованої мовної освіти / Л. Варзацька // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 7. – С. 6.
4. Гринцева А. Мовна особистість, шляхи її формування [Електронний ресурс] / А. Гринцева. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/prosvita/griceva.htm>.
5. Державний стандарт загальної початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.
6. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема / Т. Донченко // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 2–5.
7. Засєкіна Л. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі [Електронний ресурс] / Л. Засєкіна. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php?m=6&n=76&c=1839>.
8. Караулов Ю.М. Русский язык и языковая личность / Ю.М. Караулов. – Ответств. ред. Д.Н.Шмелев: АН СССР, отд.-е лит. и языка. – М.: Наука, 1987. – С. 25–52.
9. Красных В.В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации / В.В.Красных. – М.: ИТ ДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.
10. Шелехова Г.Т. Використання підручника як засобу формування комунікативно зорієнтованої особистості учня старшої школи [Текст] / Г.Т. Шелехова // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол. гол. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К.: Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 360–366.
11. Wierzbicka A. Lexicon as a key to history, culture, and society / A.Wierzbicka // R. Dirven & J. Vanparys (Eds.), Current Approaches to the Lexicon. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 1995. – P. 103–155.

УДК 373.167.1:811.112.2

Марина Сидоренко

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКА З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСУ ЗНЗ

Марина Сидоренко. Особливості конструювання содержания учебника немецкого языка для учащихся 5 класса общеобразовательных учебных заведений.

Marina Sidorenko. Peculiarity of contents of the German school textbook for the pupils of the fifth class of the comprehensive school.

А Розкриваються особливості конструювання змісту підручника з німецької мови для учнів 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів (перший рік навчання, автори – Сидоренко М. М., Палій О. А.) на основі комунікативного, культурологічного та особистісно зорієнтованого підходу; аналізуються його потенційні можливості в розвитку пізнавальної активності учнів.

А Раскрываются особенности конструирования содержания учебника немецкого языка для учеников 5 класса общеобразовательных учебных заведений (первый год обучения; авторы – Сидоренко М. Н., Палій А. А.) на основе коммуникативного, культурологического и личностно ориентированного подходов; анализируются его потенциальные возможности в развитии познавательной активности учащихся.

С The article deals with the peculiarity of contents of the German school textbook for the pupils of the fifth class of the comprehensive school (the first learning year; authors – Sidorenko M., Palij O.) on the basis of community, culturological and personality oriented aspects; its potential scope to develop pupils' cognitive activity is analyzed.

Ключові слова: шкільний підручник з німецької мови; зміст підручника; комунікативний, культурологічний, особистісно зорієнтований підходи; система вправ і завдань; текстовий та ілюстративний матеріал; пізнавальна активність.

Ключевые слова: учебник немецкого языка; содержание учебника; коммуникативный, культурологический, личностно ориентированный подходы; система упражнений и заданий; текстовый и иллюстративный материал; познавательная активность.

Key words: a foreign language textbook, contents of the school textbook; community, culturological, personality oriented aspects; system of exercises and tasks; texts and illustrations; the cognitive activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Процес реформування національної системи освіти передбачає нові підходи до змісту освіти, розроблення нових програм, підручників та іншої навчально-методичної літератури. Шкільний підручник є основним засобом навчання. Проте, нові цілі та завдання сучасної шкільної освіти вимагають нових підходів до підручникотворення. Традиційна форма подання навчального матеріалу має поступитися новим підходам до розроблення змісту та методичного апарату шкільного підручника та їхньої реалізації в його структурі [1, с. 77–78], що є одним із важливих чинників досягнення цілей навчання іноземної мови (ІМ), розвитку основних компетентностей учнів та їхніх пізнавальних можливостей.

Аналіз останніх джерел і публікацій, в яких започатковане розв'язання означеної проблеми та на які автор робить опертя. Проблема конструювання змісту підручників, зокрема з іноземних мов, завжди була актуальною.

Її досліджували в дидактичному, методичному, психологічному і лінгвістичному аспектах А. Р. Арутюнов, Н. П. Басай, В. Г. Бейлісон, В. П. Безпалько, І. Л. Бім, Н. Ф. Бориско, Н. М. Буринська, Ф.-М. Жерар, Д. Д. Зуев, Я. П. Кодлюк, В. В. Краєвський, І. Я. Лернер, Р. Ю. Мартинова, Р. П. Мільруд, В. Г. Редько, К. Роежер, О. Я. Савченко, Н. К. Склярєнко, В. М. Плахотник, С. Г. Шаповаленко та ін.

Саме праці цих авторів слугували методологічними засадами для дослідження питань із визначення змісту навчання іноземної мови учнів основної школи та його реалізації у сучасних підручниках з німецької мови для середньої школи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. З 2013–2014 навчального року передбачається впровадити обов'язкове вивчення другої іноземної мови (ІМ2) з 5 класу в ЗНЗ України. При цьому важливого значення набуває шкільний підручник з іноземної мови, безпосередньо пов'язаний

заний з актуальними цілями сучасної освіти. Історичний досвід показує, що чим динамічніше змінюється педагогічне осмислення проблем навчання, тим радикальніші зміни відбуваються і в змісті, і в структурі шкільного підручника. Соціальний запит на творчо мислячу, активну особистість має бути відображено в сучасній шкільній навчальній книжці, яка може володіти значними мотиваційними можливостями, здатними пробуджувати інтерес і бажання учнів вивчати іноземну мову.

Ураховуючи потреби держави до сучасного випускника середньої школи, підручник з іноземної мови має бути ефективним засобом розвитку пізнавальної активності учнів, а процес навчання іноземної мови – успішним. Освітній зміст підручника покликаний забезпечувати пріоритетний розвиток індивідуальних здібностей і позитивного особистісного потенціалу школярів у процесі оволодіння ними знаннями, нормами та цінностями. Саме дотримання цієї умови дає змогу повною мірою актуалізувати розвивальні можливості навчання за допомогою підручника.

Актуальність авторської концепції підручника з німецької мови як другої іноземної для учнів 5 класу (автори – Сидоренко М.М., Палій О. А.) полягає в урахуванні найважливіших напрямів реформування освіти в Україні. Вона передбачає, що зазначений підручник сприятиме розвитку творчої особистості учнів; формуванню гуманістичного світогляду, здатності логічно обґрунтовувати й доводити твердження; вихованню національно свідомої особистості; розвитку логічного, критичного та творчого мислення учнів, здатності чітко й аргументовано формулювати й висловлювати свої судження.

Мета статті – висвітлити особливості змісту підручника з німецької мови для учнів 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів (перший рік навчання, автори – Сидоренко М. М., Палій О. А.).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Підручник з німецької мови, що створений для учнів 5 класу (перший рік навчання), зорієнтований на розв'язання завдань, які визначені Концепцією мовної освіти в Україні [3], та покликаний сформулювати комунікативні вміння і розвинути навички, обумовлені чинною програмою з німецької як другої іноземної мови для загальноосвітніх навчальних закладів [4].

Зазначений підручник з німецької мови (автори – Сидоренко М. М., Палій О. А.) має на меті формування в учнів комунікативної компетенції у процесі навчання другої іноземної мови (ІМ2) на основі комунікативних умінь, сформованих у РМ та ІМ1, а також на основі загальнонавчальних умінь і навичок як на міжмовному, так і міжпредметному рівнях.

Визначена мета окреслила ті підходи до навчання, на засадах яких побудований підручник:

- комунікативний підхід, який є одним із провідних у системі навчання іноземних мов і передбачає формування в учнів умінь використовувати іноземну як засіб спілкування у різноманітних сферах життя (О. О. Леонтьєв, Ю. І. Пассов, Н. Е. Рієро та ін.);

- особистісно зорієнтований підхід, що передбачає створення умов, за яких освітній процес стає для учнів особистісно значущим, допомагає учневі усвідомити себе, спонукає його до прояву активності, реалізації внутрішніх сил (Г. О. Балл, І. Д. Бех, О. В. Бондаревська, О. М. Пехота, С. І. Подмазін, В. В. Рибалка, О. Я. Савченко, А. В. Хуторської, І. С. Якиманська та ін.);

- діяльнісно орієнтований підхід, прийнятий Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, під яким розуміється виконання дій одним або більшою кількістю індивідів, котрі у стратегічній послідовності застосовують свої власні компетенції з метою досягнення певного результату [2];

- культурологічний підхід, який сприяє вихованню учнів у

дусі розуміння та поваги до культури інших народів і країн (В. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, О. О. Миролюбов, О. О. Першукова, Л. В. Щерба, R. Lado, L. Rosenblatt та ін.).

Зазначені підходи до навчання ІМ забезпечують ефективне формування комунікативної компетенції, що визначено Програмою з іноземних мов як практична мета навчання ІМ2 учнів основної школи [4].

Саме на таких засадах був створений навчально-методичний комплект (НМК) з німецької мови для учнів 5 класу ЗНЗ (автори – Сидоренко М. М., Палій О. А.), що вивчають німецьку мову як другу іноземну.

До зазначеного НМК з німецької мови входять: підручник; робочий зошит; методичний посібник для вчителя; аудіо-запис діалогів, пісень, текстів для читання та аудіювання; програмовані комп'ютерні навчальні матеріали, розроблені на основі найвідоміших безкоштовних авторських програм Hot potatoes, Articulate, Captivate.

Підручник з німецької мови є складником зазначеного НМК і має комунікативне спрямування. Навчальна книга містить: вступ; основну частину; додаток „Lerne lesen!“ із правилами читання та фонетичними вправами; граматичний довідник; відповіді до тестових завдань підручника; рекомендації до проведення ігор; німецько-український словник.

Підручник побудований з урахуванням вікових особливостей та інтересів учнів. Як головний засіб навчання, він забезпечує реалізацію всіх цілей навчання іноземних мов, передусім – формування комунікативної компетенції учнів, що дає змогу вчителю проводити взаємопов'язане навчання всіх видів мовленнєвої діяльності, поєднувати мовленнєву діяльність з ігровою і трудовою, використовувати різні режими роботи на уроці (індивідуальні, фронтальні, парні, групові).

Підручник складається з 8 розділів («Modul»), тематика яких відповідає Програмі з німецької мови як другої іноземної [4], й охоплює певну сферу спілкування (сім'я, школа, відпочинок, вільний час, одяг, пори року, свята і традиції). Кожен розділ розпочинається ввідними сторінками, що презентують тему: перша сторінка кожного розділу представляє назву теми; далі – розгортка як робочі сторінки, які вводять в тему, тобто, під час виконання різноманітних цікавих завдань із використанням різнокольорових малюнків учень занурюється в тему. Отже, ввідні сторінки зацікавлюють учнів темою і виконують функцію перехідних місточків від теми до теми.

Кожен розділ складається з певної кількості уроків для подання, відпрацювання, закріплення, узагальнення навчального матеріалу, а також матеріал для оволодіння аудіюванням, говорінням, читанням і письмом. Навчання цих видів мовленнєвої діяльності здійснюється паралельно та взаємопов'язано за умов диференційованого підходу до формування вмінь і навичок учнів у процесі оволодіння кожним із них. Кожен урок є завершеним компонентом, до змісту якого входять діалоги та тексти, побудовані на автентичних зразках мовлення, оптимізована система вправ і завдань для формування навичок і вмінь у всіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності.

Текстовий матеріал підручника є цікавим, інформативним, емоційно забарвленим, відповідає інтересам дітей підліткового віку. Його зміст сприяє розвитку міжкультурної компетенції. Навчальні тексти ознайомлюють учнів з різними сферами життя, супроводжуються дидактичним та ілюстративним матеріалом. Учні працюють із текстами різних стилів і жанрів: літературні, публіцистичні, електронні листи тощо. Жарти, афоризми і прислів'я становлять цінний фонд для мовленнєвого збагачення й розуміння національного колориту Німеччини.

Автори уважно поставилися до добору текстового матеріалу підручника з погляду його виховних можливостей. Підручник пропонує тексти, що формують позитивні мо-

ральні якості учнів, демонструє правила поведінки вдома, у школі, на вулиці, спонукає учнів дискутувати з проблемних питань. Підручник є яскравим зразком щодо наповненості гуманістичними цінностями та життєвими орієнтирами.

Завдання, запропоновані у навчальній книзі, мають значну мотивацію учнівської навчальної діяльності. Вони спрямовані на розвиток мовних і мовленнєвих здібностей учнів, заохочують до вивчення німецької мови – зокрема, ігри, діалоги, інтерв'ю, загадки. У підручнику подаються вправи на аналіз, розпізнавання та виділення головного, групування, систематизацію, що, в свою чергу, мотивує учня до розмови, розвиває оцінні судження, вміння диференціювати. У вправах, де учні повинні прокоментувати, висловити своє ставлення до того чи іншого факту, автори вводять мовні кліше, що значною мірою полегшує організацію процесу говоріння.

Система вправ і завдань, що пропонується у підручнику, містить репродуктивні завдання, пошукові, проблемні, практичні. Тут відбувається поступове ускладнення навчального матеріалу, зв'язок його із сучасним життям. Виконання завдань передбачає диференціацію з урахуванням різного рівня розвитку дітей. Завдання підвищеної складності позначаються у підручнику та робочому зошиті зірочкою (*).

Навчальний матеріал текстів і діалогів подається у формі фабульної розповіді або мовленнєвої взаємодії сюжетних персонажів, серед яких представниця Німеччини – дівчинка Еріка й український хлопець Тарас. Через листування наших героїв учні вчать культурі письма, знайомляться з культурою, традиціями і звичаями народів України та Німеччини.

Підручник із німецької мови сприяє формуванню в учнів інтеркультурної компетенції. Характерною рисою лінгвокраїнознавчого аспекту навчання за підручником є порівняння реалій культури, традицій, історії, кола інтересів підлітків і сучасного життя Німеччини й України. Діалог культур є провідною практичною спрямованістю текстового матеріалу, який тісно пов'язаний з реаліями нашого щоденного життя (використання завдань щодо форумів, завдання дискусійного характеру, проблемне навчання). Це сприяє взаємопов'язаному комунікативному й соціокультурному розвитку учнів.

За результатами наших досліджень, вікові особливості учнів і їхній навчальний досвід дають змогу здійснювати узагальнення, систематизацію, порівняння мовних і мовленнєвих явищ ІМ1 та ІМ2. Урахування лінгвістичного та навчального досвіду учнів у процесі навчання ІМ2 допомагає здійснювати перенесення навичок і вмінь з лінгвістичного і навчального досвіду РМ та ІМ1 в комунікативну компетенцію ІМ2. Лінгвістичний досвід має позитивний вплив на засвоєння нової іноземної мови, дає змогу швидко й усвідомлено засвоїти спільні мовні поняття і терміни, компенсувати меншу кількість навчальних годин порівняно з ІМ1.

Порівняльний аналіз мов на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях також створює підґрунтя для відкриттів, які, своєю чергою, підвищують мотивацію та інтерес як до навчання ІМ2, так і до навчального процесу загалом. Цей метод стає одним із провідних на початковому етапі навчання, в такий спосіб створюючи підґрунтя для усвідомленого оволодіння новим мовним матеріалом.

Як свідчить практика, в основній школі, починаючи з 5-го класу, застосовуються методи і прийоми навчальної діяльності, що сприяють подальшому розвитку в учнів мотиваційних процесів, більших пріоритетів набувають види діяльності, спрямовані на всебічний розвиток особистості школяра, на виховання в нього таких позитивних рис характеру, як самостійність, наполегливість, витримка.

Важливого значення набуває діяльність, пов'язана з активним розвитком особистісних якостей кожного учня відповідно до його здібностей і можливостей. Насамперед це стосується формування навичок самостійної роботи, спрямованої на самоорганізацію, самооцінювання власних

досягнень, самовизначення та самовдосконалення. Автори брали до уваги особливості такої діяльності учнів і передбачили в матеріалах уроків вправи для самостійної роботи учнів, а у кінці кожного розділу підручника сторінки «Teste dein Deutsch!», де подаються завдання для самостійного контролю засвоєного матеріалу, та «Das kann ich schon», де зібрано основні лексичні вирази й граматичні структури, що були опрацьовані у розділі. Автори пропонують вправи для допитливих «For Wissbegierige», де учні зможуть дізнатися багато нового й цікавого з життя однолітків у Німеччині, що сприяє розвиткові пізнавальних та інтелектуальних здібностей учнів.

Мотиваційну функцію в навчанні німецької мови як ІМ2 виконує гра, тому автори пропонують для використання ігри «Доміно», «Лото», «Квартет», «Снігова куля», «Ланцюжок», вікторини, рольові ігри тощо. Ігри і вікторини, подані у кінці розділів, виконують функцію контролю й показника здобутих лексико-граматичних знань учнів із певної теми.

Робота за проектами дає можливість використати здобуті знання на практиці. Навчання проходить як поєднання трудової та ігрової діяльності. У такий спосіб учні здобувають знання шляхом «роблення» під час виготовлення різноманітних макетів, схем. Презентація результату діяльності підвищує самооцінку учня, знімає бар'єри під час захисту проекту.

Подання навчального матеріалу підручника з німецької мови відбувається в барвистих, але лаконічних картинках, які, сподіваємось, із задоволенням сприймаються дітьми. Подані малюнки, таблиці, світлини, кросворди сприяють активізації навчальної діяльності учнів, їхньому образному мисленню.

Прозорість структури підручника, наявність на розгортці двох сторінок позначення уроку, розділу та кольорових маркувань полегшує орієнтацію в ньому.

Мова підручника є лаконічною, точною й зрозумілою для учнів, відповідає нормам німецької літературної мови, оскільки є одним із вирішальних засобів успішної реалізації основних функцій підручника і слугує зразком для мови учня.

Висновки та результати досліджень, перспективи подальших розвідок у пропонованому напрямку. Зазначене вище свідчить про те, що підручник з німецької мови для учнів 5 класу ЗНЗ (автори – Сидоренко М. М., Палій О. А.) відповідає вимогам Державного освітнього стандарту, орієнтується на основні характеристики сучасного підручника з іноземної мови, створений відповідно до чинної Програми з іноземних мов. Навчальна книга з німецької мови належить до підручників нового покоління, спрямованих на ефективне оволодіння німецькою мовою як засобом комунікації, інструментом спілкування. Зазначений підручник з німецької мови задовольняє основні потреби учнів: комунікативні, пізнавальні, емоційні, при цьому навчання виконує мотиваційну функцію.

Автори працюють над продовженням серії підручників з німецької мови для учнів 5–9 класів ЗНЗ, яка спрямована на збереження наступності та послідовності, забезпечення безперервності змісту освіти. Дидактичний зміст окремих основоположних тем підручників, які запропоновані Програмою з іноземних мов для основної школи, поступово ускладнюється та розширюється, що знаходить своє відображення у змісті підручників з німецької мови для учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів.

Література

- Горбатюк О. В. Актуальність поглядів Миколи Лисенка на створення навчально-методичної літератури з історії / О. В. Горбатюк // проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; наук. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2012. – Вип. 12. – С. 77–83.
- Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / [наук. ред. укр. видання д-ра пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
- Концепції мовної освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2010/proekt_271210.doc.
- Програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів (5-9 класи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/